

BYGG NADS VÅRD

FÄRGBORTTAGNING – TRÄFASADER

Då gamla byggnader skall underhållas blir frågan om färgborttagning kanske aktuell. Plastfärger på både puts och trähus har ställt till oerhörda skador. För att överhuvudtaget kunna underhålla dessa fasader igen måste senare påförda färglager avlägsnas innan om-målning kan ske.

De äldre färgskikten som ofta finns bevarade under fasadfärgen kan berätta mycket om en äldre byggnads historia. Varje tids-epok har haft sina speciella kulörer. En viktig del av en arkitekturstil eller byggnadstyp är dess färgsättning och färgtyp. Med hjälp av en vass kniv eller ett sandpapper kan man

skrapa så att lagren syns ett i sänder. Det blir då möjligt att dokumentera färgsättningen på byggnaden vid olika tider. Det krävs dock en viss kunskap och erfarenhet för att kunna utföra en analys. Ibland, när det är frågan om kulturhistoriskt värdefulla byggnader, kan det vara lämpligt att kontakta en konservator eller byggnadsantikvarie. På läns museerna finns denna experthjälp.

Varför färgborttagning?

Färgborttagning är nödvändig vid ett flertal tillfällen:

- Då målningen släpper från underlaget eller flagnar på större partier.
- Då målningen har krackelerat. Små vertikala sprickor är ofarliga men vid horisontella sprickor krävs färgborttagning före ommålning.
- Då det uppstått blåsbildning genom för fet grundmålning eller där det förekommer fukt i underlaget.
- Då ommålning gjorts med annan färgtyp: plastfärg ovanpå oljefärg eller vissa alkyd-oljefärger (syntetiska oljefärger).
- Då dekorationer, mönster eller ursprunglig kulör ska återskapas.
- Då tjocka lager av färg ändrat ytskiktets täthet, vilket tex kan förorsaka frostsador. Kan skador härledas till underlaget tex fuktvandring, måste även dessa åtgärdas.

Olika metoder för att ta bort färg på träfasader

En förutsättning för ett gott resultat vid en ommålning är underlagets kvalitet. Ytbehandlingen måste få en god vidhäftning och inte utlösa reaktioner som kan ge framtida skador.

Det finns fem metoder av färgborttagning, nämligen:

1. *Skrapning, slipning och borstning med handkraft.* Metoden har lång tradition och är alltid användbar på traditionella färgtyper. Den kan även användas som komplement till andra metoder på mindre ytor. Ytan kan dock bli ojämn och repig. Resterande färglager kan resa sig eller orsaka blåsbildning vid ommålning. Metoden är relevant vid några få färglager av gammal linolja eller då det rör sig om slamfärg (Falu rödfärg).
2. *Maskinslipning.* Metoden är användbar på släta ytor vid behov av noggrann rengöring. Den förorsakar lätt vidbränning och slipskador, samt är långsam och utvecklar slipdamm.
3. *Avbränning.* Metoden förutsätter varmluftsblåsning med temperaturer på 400°C eller mer, propanbrännare med öppen låga och temperatur kring 1500°C. Det går bäst då färgskikten är hårda och spröda.

Latexfärg blir däremot mjuk och seg. Epoxyfärg sprutar, stänker och utvecklar farlig gas. Risken för antändning är stor och försäkringen täcker inte skador uppkomna i samband med avbränning. Metoden är relevant för begränsade ytor tex fasaddetaljer, fönster och dörrar. Betänk att även färgborttagning med vanlig varmluftspistol kan ge upphov till bränder.

4. *Blästring.* Torr sandblästring har stor effekt. Metoden sliter dock hårt på underlaget och är bullrig och dammig. Våtblästring har också god verkningseffekt med reducerad dammbildning. Den ger dock stora slammängder som kan sugas in i lägre fasadpartier. Vattenblästring med mindre mängd sand har begränsad effekt men kan trots det skada svaga fasadpartier.
5. *Kemiska metoder.* En förutsättning vid sådan färgborttagning är att underlaget inte skadas av ämnen i färgborttagningsmedlet eller av den metod som används vid färgborttagningen. Alkaliska produkter, ammoniak (kaustiksoda) och lut (natriumhydroxid) med pH kring 14 används för borttagning av färger som innehåller tran, linolja, alkydolja eller liknande bindemedel. Glasrutor tål inte lut, vilket innebär att alla fönster måste täckas ordentligt och blir därmed ej av med sin färg. Metoden kräver stor aktsamhet, men är ekonomisk då det rör sig om många färgskikt. Den kan även användas då latexfärg målats över tidigare oljemålning. Arbete med lut kräver oerhörd försiktighet eftersom luten är starkt frätande. Efter kemikalieanvändningen måste fasaden neutraliseras, tex med ättikssyra, för att ommålning skall bli möjlig. Att fullständigt neutralisera fasaden kräver omfattande efterbehandlingsåtgärder.

Lösningbaserade produkter användes för borttagning av nya färgtyper med syntetiska bindemedel; alkyd, akryl, latex, pliolite etc. Metoden kräver många hitills olösta renoveringsproblem och kommer att bli användbar i framtiden då syntetiska fasadfärger skall tas bort. Det pågår en utveckling av nya produkter och

metoder som är mindre miljöfarliga. Ett av de nyare medlen innehåller t ex alkoholer, estrar och alifatiska kolväten.

6. *Nya metoder.* Eftersom kemikalieanvändningen är miljöfarlig och svårhanterad pågår en utveckling av nya metoder. Detta blad kommer att kompletteras när de nya metoderna finns tillgängliga.

Rekommendation

Det är viktigt att inför varje fasadrenovering där färgborttagning är aktuell göra en noggrann skadeanalys. En sådan analys kan göras av kvalificerade konsulter. Då det rör sig om kulturhistoriskt värdefulla byggnader kan även läns museer anlitas.

Det finns enkla metoder som är bra att känna till för att avgöra vilken färgtyp fasaden tidigare är målad med. Om fasadfärgen löses upp av rödsprit är den målad med en plastfärg (akrylat, akrylatlatex, latex m fl). Om den löses upp av natriumhydroxid (lut) är fasaden målad med en linoljefärg eller en alkydoljefärg. Att skilja en linoljefärg från en alkydoljefärg kräver vanligen experthjälp.

Det är viktigt att beställaren på ett tidigt stadium får reda på vilka alternativ som finns för färgborttagning så att erforderliga ekonomiska medel kan avsättas. Det är inte bara en fråga om kulturhistoriska värden, utan även om byggnadsteknik och ekonomi, att genomföra en fasadrenovering på ett riktigt sätt. Kemisk färgborttagning är dyrt. Priset per m² överstiger ofta själva ommålningskostnaden. Läns museerna förordar skrapning eller där det är omöjligt, kemisk färgborttagning.

Vi avråder bestämt ifrån blästring av träfasader. Hur försiktigt blästringen än utförs går det inte att undvika skador och slitage på träpanelen. Blästringen gröper ur träet och årsringarna framträder tydligt.

En byggnad bör underhållas med sådana metoder att de inte försvårar ett framtida underhåll. Ansvar för en god byggnadsvård vilar på den enskilda fastighetsägaren.

Alla byggnader bör byggas om varsamt så att kulturhistoriska och arkitektoniska kvalitéer bevaras. Det är genom intresse och engagemang hos den enskilda fastighetsägaren och projektören som det kulturhistoriska arvet kan förvaltas och byggnadstraditionen kan leva vidare.

Kommunens byggnadsnämnd kan ge besked om bygglov krävs eller om speciella restriktioner för ombyggnad gäller. Kommunens bygglovarkitekt kan ge praktiska råd i ombyggnadsfrågor.

Vid förändring av byggnader som är skyddade enligt kulturminneslagen, så kallade byggnadsminnen, krävs tillstånd av länsstyrelsen.

Läns museet och andra museer hjälper till med byggnadsantikvarisk rådgivning till såväl fastighetsägare, projektörer som hembygdsföreningar.

Litteratur:

Fasad. Form & färg. Konferens om fasadrenovering, Centrum för Byggnadskultur, Göteborg 12-13 november 1981. Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm 1985. Distribution: Byggtjänst.

Informationsbladet

är framställt inom ramen för ett samarbetsprojekt mellan museerna i västra Sverige och Näås hantverkscentrum. Bladet är redigerat av arkitekt/antikvarie Margareta Hallin vid Älvsborgs läns museum.

Text:

Arkitekt/antikvarie Margareta Hallin och antikvarie Sölve Johansson vid Älvsborgs läns museum.

Foto:

Sven Ängemark, Göteborg.

Lay-out:

Arkitekt Olof Antell, Stockholm och arkitekt/antikvarie Margareta Hallin vid Älvsborgs läns museum.

Distribution och abonnemang:

Näås hantverkscentrum
Näås slott, Södra flygeln
448 00 FLODA, tel. 0302-304 44

Utgivare:

Älvsborgs läns museum
April 1990